

Namık Sinan Turan, İmparatorluk ve Diplomasi: Osmanlı Diplomasinin İzinde*

Yasemin Zahide EROL**

İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyelerinden Prof. Dr. Namık Sinan Turan'ın¹ kaleme aldığı *İmparatorluk ve Diplomasi: Osmanlı Diplomasinin İzinde* adlı kitap İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları tarafından yayınlanmıştır. Osmanlı diplomasi tarihi üzerine başka çalışmaları da olan Prof. Dr. Namık Sinan

---

* Namık Sinan Turan, *İmparatorluk ve Diplomasi: Osmanlı Diplomasinin İzinde*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014, 568 s.

** Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü. (yaseminzahideerol@gmail.com)

¹ İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Siyaset Bilimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. Prof. Dr. Namık Sinan Turan'ın Osmanlı diplomasiyle ilgili makale, bildiri ve kitap bölümlerinden oluşan diğer çalışmaları şunlardır:

“18. Yüzyılda Osmanlı Elçilerinin Rusya Sefaretnameleri ve Rusya'nın Tasviri”, *Türk-Rus İlişkileri*, Ed. Yeliz Okay, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2012, s. 23-49.

“Panislamizm Ekseninde II. Abdülhamid Diplomasinin Uzakdoğu Asya Misyonu”, *Devr-i Hamid*, Ed. Metin Hülagü/Şakir Batmaz, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ. Yayınları, C.4, İstanbul 2011, s. 59-89.

“19. Yüzyıl Osmanlı Uzakdoğu İlişkilerine Dair Gözlemler”, *Çin'in Gölgesinde Uzakdoğu Asya*, Yay. Haz. Deniz Ülke Arıboğan, Bağlam Yayınları, İstanbul 2001, s. 45-73.

“Osmanlı Diplomasinde Batı İmgesinin Değişimi ve Elçilerin Etkisi (18. ve 19. Yüzyıllar)”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 2, 2004, s. 57-86.

“Osmanlı-Rus İlişkilerinin Tarihsel Kırılmaları”, Rusya ve Türkiye'nin Kültürel ve Tarihsel Gelişiminin Kesişme Noktaları: III. Yuvarlak Masa Konferansı, İstanbul Üniversitesi- St. Petersburg Devlet Politeknik Üniversitesi, Türkiye, 30-31 Ekim 2011.

“19. Yüzyılda Osmanlı Diplomasinde Nişan ve Madalyanın Sembolizminden Yararlanma Konusunda Bir Örnek”, CIEPO 19, Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Dönemi Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu, Türkiye, 26-30 Temmuz 2010.

“19th Century Political and Diplomatic Struggle Through Images: An Evaluation on the Particular Illusion of Panislamism”, *Journal of Turcologia*, Vol. IV, N. 8, Paris 2009, s. 5-22.

"Elçiye Zeval Olmaz: Bizans'tan Osmanlılara Elçi Kabulleri", *Evrensel Kültür*, Ekim 2013, S.262, s. 33-38.

Turan'ın Mayıs 2014'te yayınlanan bu kitabı, giriş bölümünden başka 6 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm *Erken Osmanlılar ve Diploması*; ikinci bölüm *Rönesans Dünyası, Diploması ve Osmanlılar*; üçüncü bölüm *Avrupa'da Osmanlı Gücünün Pekışmesi*; dördüncü bölüm *Kriz, Değişim ve Diploması*; beşinci bölüm *Modernleşme ve Diploması*; altıncı bölüm *Krizler Çağında Diploması* başlıklarından oluşmaktadır. Kitabın sonunda ise sonsöz ve kaynakça ile dizin yer almaktadır.

568 sayfadan oluşan kitabın giriş bölümünde (s.1-7), küçük bir beylik olarak kurulan; ancak kısa bir süre içerisinde Doğu Roma'nın kapılarını zorlayarak Akdeniz ve Avrupa diplomasisini etkileyen Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Balkanlarda genişleyerek önemli bir güç merkezi haline gelişini anlatılmaktadır. Prof. Dr. Namık Sinan Turan, bu kısımda, "15. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa güç sistemi içinde başlıca aktörlerden biri haline gelen Osmanlıların bir diplomasi anlayışının olmadığı görüşünün aksine, Akdeniz'deki siyasi ve ekonomik varlıklarıyla ilk olarak İtalya'da çıkan ve buradan Avrupa'ya ihraç olunan yeni diplomasi anlayışının kurgulanmasında birebir belirleyici" olduklarına da değinmiştir. Yazar, bu bölümün sonunda, söz konusu kitabın yazılış amacını "*hem Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ilişkilerinin gelişim sürecini ve amaçlarını hem de kullandığı yöntemleri incelemek*" olarak açıklamıştır. Yine yazarın söylediğine göre, "*Burada yapılmaya çalışılan bütünsel bir tarih anlatısı içinde erken 14. yüzyıldan imparatorluğun tarih sahnesinden çekilmesine neden olan gelişmelerin başlangıcını içeren I. Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ilişkilerinin seyrini, bunları yönetmekte kullanılan usul ve kaideleri, zaman içinde uğradıkları revizyonları da dikkate alarak incelemektir. Böylelikle modern Türkiye'nin diplomasi geleneğinin zeminine de ışık tutulabilecek, Osmanlıların diplomasisinin olmadığı şeklindeki iddialara da yanıtlar üretilebilecektir. Elbette, geniş bir zaman dilimi içinde eksiksiz bir analiz yapabilmek iddiası fazlasıyla gerçek dışıdır. Bununla birlikte amaçlanan bundan ziyade tarihsel kırılmaları ve sonuçlarını tespit edebilmektir*".

Birinci bölümde (s.11-57), ilk olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun kökleri konusu üzerinde durularak, konu hakkında H.A. Gibbons, Paul Wittek, Fuad Köprülü, H. Lowry, P. Lindler, Colin Imber ve Halil İnalcık gibi erken dönem Osmanlı tarihi üzerine çalışmalarda bulunan tarihçiler tarafından ileri sürülen çeşitli tez ve antitezlere yer verilmiştir. Kuruluş dönemi Osmanlı diplomasisinin anlatıldığı bu ilk bölümde, Osmanlıların Balkanlar'da ilerleyişine değinildikten sonra, Osmanlı diplomasisiyle ilgili çeşitli önyargıları çürütecek nitelikteki görüşlere de yer verilmiştir. Örneğin, aralarında Bernard Lewis ve Matthew Anderson gibi isimlerin de bulunduğu

bazı araştırmacıların öne sürdüğü, Osmanlı Devleti'nin İslam'a dayalı dar bir dış politika anlayışına sahip olduğu iddialarına, "seküler olmamakla birlikte, diğer İslam monarşilerinden farklı olarak dış politikayı biçimlendiren İslam hukukunun uygulanması ve yorumlanmasındaki özgünlük" ile karşılık verilmektedir. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin dış dünya ile yalnızca cihat ve fetihler üzerinden bir ilişki kurması nedeniyle dış politika aracı olarak diplomasiye yeterince önem verilmediği ön yargılarına da cevap verilmiştir. Yazar bu konuda *"İslam kimliği, Osmanlıların gayrimüslimlerle siyasi ve ticari ilişkiler kurmasını engelleyici değildir. Bu yönüyle bakıldığında kuruluş aşamasından itibaren bir istimalet anlayışının varlığı dikkat çekicidir. Özellikle bu politikanın ilk dönemdeki yayılma üzerinde büyük payı vardır. Erken devirlerden itibaren askeri başarıların Osmanlı siyasi gelişimindeki rolü bilinmektedir; ancak bu gelişme ekonomik ve diplomatik sonuçları da beraberinde getirmiştir"* demektedir. Yine bu bölümde, her alanda olduğu gibi Osmanlı dış ilişkilerinde de belirleyici bir faktör olan İslam'ın yarattığı dünya algılamasının bir yansıması olan dârü'l harb, dârü'l İslam, zimmi, harbî, mûahid (ehl-i sulh), muahede, mütareke, kapitülasyon, istimalet gibi kavramlar ile ahidnameler ve "eman" uygulaması üzerinde durularak Osmanlı diplomasisinin kavramsal alt yapısı anlatılmaya çalışılmıştır. Bölümün sonunda ise, Osmanlı Devleti ve Bizans arasındaki siyasi ve askeri mücadeleler, kırılma noktaları ve iki devlet arasındaki diplomatik temaslar en baştan itibaren anlatıldıktan sonra, Osmanlıların Balkan (Bulgar Çarlığı, Sırp Krallığı, Arnavutluk, Macarlar, Eflak ve Boğdan Prenslikleri, Bosna Krallığı) ve İtalyan şehir devletleri (Venedik, Ceneviz, Napoli) ile ilişkileri ele alınmıştır.

İkinci bölüm (s.61-132), 11 alt başlıktan oluşmaktadır. Bu bölümde ilk olarak siyasi ve kültürel alanda olduğu kadar diplomasi alanında da Avrupa'yı etkileyen ve köklü değişimlere neden olan Rönesans ve Rönesans'la birlikte ortaya çıkan yeni düzenin diplomasi alanında yarattığı etkilere yer verilmiştir. Bu bölümde, İtalyan Rönesansı sırasında diplomasi gelişiminde Osmanlıların oynadıkları rolün göz ardı edilmesini eleştiren Prof. Dr. Namık Sinan Turan, bunun nedenini tarihçilerin bakış açısı ve Türklerin dini inancıyla askeri gücüne düşmanlık olarak açıklar. Çünkü, aslında genel kabul ve klişelerin aksine Rönesans diplomasisinde yeniliklerin doğmasına yol açan temel sebeplerden biri, başta Venedik olmak üzere İtalyan şehir devletlerinin hem ticari faaliyetlerini devam ettirmek hem de Osmanlı ordularını İtalya'dan uzak tutmak için Osmanlılar ve Doğu Akdeniz devletleriyle diplomatik ve siyasi ilişkiler geliştirmeleri, kendilerini yükselmekte olan Osmanlı dünyasına adapte etme ihtiyacıdır. Yazar, bu konuyu şöyle açıklar: *"Osmanlı doğusunda İtalyan'ların yaşadığı deneyimler*

yeni bir diplomasinin oluşumuna katkı sağladı. Venedik ordu ve donanmasına darbeler indiren Osmanlıların şiddetli baskıları onların kendi konumlarını çarpıcı biçimde yeni duruma uyarlamalarına neden oldu... Her ne kadar diğer Avrupa başkentlerinde diplomatik misyonlar kurmakla ilgilenmemişlerse de İtalyan devletlerinin Osmanlı sistemini ve bu toplumun Hıristiyan yerleşimlerini ve elçilerini kendi topraklarında barındırmayı nasıl başardığını anlama ihtiyacı, yeni diplomasinin temelinde Osmanlı İmparatorluğu'nun yer almasını sağladı. Unutmamak gerekir ki, modern dünyanın diplomatik sisteminin en temel özellikleri (daimi elçilikler, dokunulmazlık, mütekabiliyet ve istihbarat toplama) formüle edilirken, Osmanlı egemenlik alanındaki Floransa, Ceneviz ve Venedik yöneticilerinin tecrübelerinden faydalanılmıştı." Bu nedenle, modern diplomasinin gelişiminde yalnızca İtalya'nın değil, çok milletli yapısı ve esnekliğiyle Osmanlı Devleti'nin de katkısı olduğu çok açıktır. Bu bölümde, Fatih Sultan Mehmed dönemi dış gelişmeler, Avrupa'yla ilişkiler, imparatorluk diplomasisi ve Fatih Sultan Mehmed'in vefatının ardından iki oğlu arasında yaşanan mücadelenin Osmanlı diplomasisi üzerinde yarattığı etkiler üzerinde durulmuştur. Son olarak da, Osmanlı İmparatorluğu'nun Yavuz Sultan Selim dönemindeki Avrupa diplomasisi ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde (s.135-202), 16. yüzyıl Osmanlı tarihine damga vuran Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki diplomatik hamlelerden, kapitülasyonlardan, dönemin dış ilişkilerinden bahsedilmiştir. Osmanlıların bu dönemde Avrupalı devletlerle olan mücadele ve ittifaklarının Avrupa'ya etkilerine de değinilmiştir. Örneğin, Sultan Süleyman döneminde Osmanlı-Fransız işbirliği modern Avrupa'nın şekillenmesinde ve diplomasinin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Çünkü, Osmanlılar'ın kurduğu güç dengesinin Batı'daki ulus devletlerin yükselişinde önemli etkisi olmuştur. Ayrıca, yazarın belirttiğine göre, "Avrupa'yı siyasi anlamda bölme ve şekillendirme konusundaki Osmanlı girişimlerinde diplomatik ve dinsel araçların yanında ekonomik önlemler de önemli bir yer tutuyordu. Osmanlılar, müttefiklerini ihtiyaçları durumunda parasal yardım yapılmasının yanında, ondan daha uzun soluklu sonuçlar doğuracak olan ekonomik imtiyazlar vererek güçlendiriyorlardı. Tek taraflı verilen bu kapitülasyonlar, erken dönemlerden itibaren Osmanlı diplomasisinin temel unsurlarından biri haline dönüşmüştü." Bölümün sonunda ise Osmanlı klasik çağının diplomatik kurumlarına değinilmiş, bunların alt birimleri, işlevleri ve görevleri anlatılmıştır. Özellikle reisülküttaplık müessesesinin giderek öneminin artması, Osmanlı sarayındaki elçi kabulleri ve buna dair protokol, ritüel ve törenlerden bahsedilmiştir.

Dördüncü bölümde (s.205-316), 16. yüzyıldan itibaren imparatorlukta meydana gelen ve Osmanlı klasik döneminin kapandığı 17. yüzyılda etkileri

daha çok hissedilen sosyal, askeri, mali bunalımlar ve merkezi yapının sarsılması ile oluşan kriz ve değişimin Osmanlı diplomasisi üzerinde yarattığı etki ve Akdeniz'de Osmanlı siyasi- diplomatik gücünde yol açtığı sarsıntılar anlatılmaktadır. Yine bu bölümde, Osmanlı diplomasisinde bir dönüm noktası olan ve Osmanlı Devleti'nin, diplomaside artık üstünlüğünü yitirerek eşitliği kabul etmek zorunda kaldığı 1699 Karlofça Antlaşması'na yer verilmiştir. Yazarın, Karlofça Antlaşması'yla ilgili değerlendirmeleri dikkate değerdir. Bu konuyla ilgili olarak, *"Toprak kayıplarının Habsburglar ve müttefikleri karşısında Osmanlıların üstünlük iddiasına darbe indirdiği doğrudur, bununla birlikte imparatorluk artık hassas bir denge siyaseti izleyerek eldekini korumaya çalışacaktır. Karlofça Antlaşması Avrupa karşısındaki psikolojik üstünlüğe son vermiş, ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük bir güç olarak varlığını sürdürmesini engelleyememiştir. Bundan böyle Osmanlıların aşamalı olarak ve oldukça uzun bir zaman diliminde Avrupa'dan çekiliş süreci başlayacaktır"* derken, Osmanlı tarihçilerinin ve dönemin bürokratlarının sonun başlangıcı ve büyük bir kayıp olarak gördükleri Karlofça Antlaşması'na diplomatik yenilik yaratan bir durum ve Reisülküttablık kurumunun önem kazanarak, dışişlerinden sorumlu hale geldiği bir olay olarak görmenin daha doğru olduğunu eklemektedir. Bu bölümde üzerinde durulan diğer bir konu, III. Selim'in 18. yüzyıl sonunda tüm imparatorlukta başlattığı köklü reformların diplomasiye bir yansıması olan tek taraflı (ad-hoc) diplomasi geleneğinin terk edilerek daimi temsil anlayışına geçilmesidir. Bölümün sonunda III. Selim dönemi diplomasi anlayışına değinildikten sonra, Fransa'nın Mısır Seferi, bu seferin Osmanlı diplomasisinde yarattığı etkiler ve bu durum karşısında Osmanlı Devleti'nin yaptığı ittifaklara yer verilmiştir.

Beşinci bölüm (s.319-417) "Diplomaside Zorlu Sınav: Yunanistan'ın Bağımsızlığı ve Cezayir'in İşgali", "Sultanla Vali Karşı Karşıya: Diplomaside Mehmet Ali Paşa Sarsıntısı", "II. Mahmud'un Diplomasi Örgütündeki Dönüşümleri", "İmparatorluğun Tanzimi ve Diplomasi", "Tanzimat Döneminde Diplomatik Krizler", "Lübnan'da Mezhepler Arası Gerilim ve Avrupa", "1848 Devrimi'nin Yansımaları: Macar Mülteciler Meselesi", "Bir Avrupa Savaşı Olarak Kırım", "Avrupa Ailesinin Üyesi Olmak: Paris 1856", "Kırım Sonrasında Artçı Sarsıntılar" ve "Büyük Suriye Ayaklanması ve Uluslararası Toplum" olmak üzere 11 alt başlıktan oluşmaktadır. Bu bölümde, II. Mahmud döneminde diplomasi örgütünün yapısında meydana gelen değişim ve dönüşümler ile Tanzimat dönemindeki diplomatik krizler ele alınmıştır. Bu dönemin diplomasi anlayışını oluşturan temel noktanın, imparatorluğun varlığını teminat altına alabilmek için Avrupa devletler sisteminin kendi içindeki siyasal ihtilafları dikkate alarak kurulacak siyasi denge olduğu belirtilmektedir.

Krizler Çağında Diploması başlıklı altıncı ve son bölümde (s.421-522) ise "II. Abdülhamid'in Denge Oyunu", "Abdülhamid Diplomasısının İlk Dönemi", "Kriz Alanları Çözüm Yöntemleri", "Yeni Bir Müttefik Arayışı: Osmanlı- Alman Yakınlaşması", "Diplomaside Panislamizm Faktörü", "Bir Devrin Sonu", "Jön Türkler ve Diploması" ve "Alman-Osmanlı İttifakının Rayları Döşenirken" olmak üzere 8 alt başlık bulunmaktadır. Kitabın bu bölümünde öncelikle II. Abdülhamid dönemi diploması üzerinde durulmuştur. Kitapta, diplomasının, Babıali için imparatorluğun varlığını ve bütünlüğünü korumada politik bir araç olarak görüldüğü ve durağan bir denge politikasının izlendiği II. Abdülhamid dönemi diplomasısında önemli bir rol oynayan Panislamizm konusuna da değinilmiştir. Bölümün sonunda ise Jön Türklerin diploması ve dış politika tercihleri üzerinde durulmuştur.

Sönsöz (s.513-522) kısmında eserin genel bir özeti yapılırken, kitabın sonunda yer alan kaynakça (s.523-558) oldukça kapsamlıdır. Türkçe'den başka İngilizce, Fransızca, Almanca ve Arapça eserlerden de yararlanan bu geniş kapsamlı kaynakçada, Osmanlı diploması ve dış ilişkilerinin yanı sıra siyasi tarihine dair önemli eserler de bulunmaktadır.

Sonuç olarak, söz konusu kitapta, kuruluşundan yıkılışına kadar geçen sürede Osmanlı Devleti'nin diploması yöntemi, diplomatik kurumları ve bunların işleyişi ile her yüzyılda değişen şartlara paralel olarak diploması anlayışında ve diploması kurumlarında meydana gelen dönüşüm bütüncül bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Kitap, Prof. Dr. Namık Sinan Turan'ın kendi deyimiyle "*Osmanlıların diplomasısının olmadığı şeklindeki iddialara yanıt vermesi ve aynı zamanda modern Türkiye'nin diploması geleneğinin zeminine ışık tutması*" açısından önemli bir çalışmadır. Zira, Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne kalan mirasın içinde olumlu ve olumsuz yönleriyle diploması de bulunmaktadır. Prof. Dr. Murat Özyüksel'in de kitabın tanıtımında belirttiği gibi, kitabın "*dış siyasi gelişmeler karşısında bugüne kadar ihmal edilen kurumsal yapı ve dış politika sürecinde belirleyici olan zihniyet dünyasını da işin içine dahil ederek önemli bir boşluğu doldurduğunu*" söylemek doğru olacaktır. Kitaptan, genel düşüncenin aksine, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren diplomasıyı bildiği ve iyi bir şekilde kullandığı anlaşılmaktadır. Kalıplaşmış genel önyargılara, klişe ve tezlere eleştiri yapması ve cevap vermesi, olaylara geniş bir çerçeveden yeni bir bakış açısı sunması ve bu alanda daha önceden yapılan çalışmaların eksikliklerini tamamlaması açısından dikkate değer bir eserdir. Kısaca, yeterli düzeyde araştırmanın olmadığı Osmanlı diploması tarihinin, siyasi tarihle bir bütün olarak açık ve anlaşılır bir dille anlatıldığı bu kitap, alanında yapılmış kapsamlı ve iddialı bir akademik çalışmadır. Özellikle, Osmanlı diploması tarihi üzerine çalışan araştırmacılar için faydalı ve mutlaka görülmesi gereken bir eserdir.